

ЗА ПАРАДИГМАТА „УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ“

Димитър Ченешев
Технически университет, София

Резюме

В доклада се търси отговор на въпросите: „Парадигма ли е устойчивото развитие?“ и „Ще проработи ли парадигмата „устойчиво развитие“ в условията на финансово-икономическата криза?“. Аргументацията е на базата на теорията на Томас Кун за парадигмите и публикации за концепцията за устойчиво развитие.

Ключови думи: парадигма, устойчиво развитие, цикличност и финансово-икономическа криза
Key words: paradigm, stable development, cyclicity and economic and financial crisis

При анализиране на проблематиката ще се постареем да избегнем грешките на линейното /или-или/, барикадното мислене (критикувано от Макс Вебер), за да не стигнем до грубите еднозначни квалификации от рода на това, който е за устойчивото развитие е против принципите на свободната пазарна икономика и е за тоталната намеса на държавата. В същото време ни е трудно да приемем, че устойчивото развитие може да се обоснове с понятия от рода на социално справедлив растеж, устойчиво щастие, интегративна справедливост на разпределение на шансовете, т.е шансове за бъдещите поколения. Не отстояваме и становището на Ноам Чомски, който в едно интервю казва да не вярваме на САЩ, защото е логично подозрението, че техни умни хора са измислили концепцията за „устойчивото развитие“, за да прикрият своите истински ползи от реално съществуващото неустойчиво развитие. За нас теоретичният проблем е концепцията за устойчивото развитие като заявка за научен прогрес част от какво е? От кумулативния или революционен процес, в смисъла който ги употребява Томас Кун [5]. Изходната ни теза е, че „устойчивост“ и „неустойчивост“ са неизменна част от същността на всяко явление на всеки феномен природен или обществен. При тяхното взаимодействие се получава сенергиен ефект, който винаги извежда действителността в ново състояние.

За прецизността и добронамереността на нашите бъдещи разсъждения ще припомним, че думата парадигма произлиза от гръцката дума *παράδειγμα* (paradeigma), която означава „модел“ или „пример“ и от думата *παράδεικνυμι* (paradeiknūmi), означаваща „демонстрирам“, затова може най-общо да се формулира, че парадигмата е ключов модел, образец, или метод (за постигане на определен вид цели).

Често тя е най-характерното, основно свойство на една теория или направление на науката. Томас Кун определя „парадигми... това са всеобщо признати постижения, които за определен период от време предоставят на една практикуваща научна общност модели на проблеми и тяхното решаване“ [5].

В случая с парадигмата „устойчиво развитие“, предстои да се отговори на въпросите: тя изградена научна теория /парадигма/ ли е или хипотеза, която се нуждае от солидна научна аргументация? Първо, може ли да се приеме, че неустойчивото развитие е аномалия по смисъла на Томас Кун, предизвикваща криза в научното обяснение на социално икономическото развитие и научната общност обединена около парадигмата „устойчиво развитие“ ще отстрани аномалията и ще реши кризата в науката. Второ, концепцията за устойчивото развитие внася ли нова историческа и научна перспектива за изследователските общности? Според Т. Кун всяка научна революция променя историческата перспектива на общността, която преживява тази революция, тогава промяната на перспективата би трябвало да повлияе на структурата на учебниците и на изследователските публикации [5].

Важен аспект според Л. Сивилов на теорията на Томас Кун е това, че парадигмите са определени като несъизмерими, което значи, че две парадигми не могат да бъдат сравнявани една с друга и в този смисъл той отрича кумулативния процес в науката, т.е. постоянното нарастване масива от истинно знание за света. Според парадигмалната представа за научен прогрес действителният прираст в науката бележат само научните революции, които променят и смисъла на онези понятия, които продължават да функционират като остатъци от предишни теории.

Всяка научна общност добрала се до нова парадигма, изгражда из основи друга картина на света и всяка прилика с функциониращите извън тази парадигма отломъци от предишното знание е илюзорна [5].

Новата парадигма, която измества старата не е задължително да е по-добра, защото критерия за оценка зависи от самата парадигма. Ако приемем, че устойчивото развитие като нова парадигма (теория) дава обяснение и решение на проблемите възникнали в резултат на неустойчивото (циклично) развитие, остава да се даде отговор на въпроса тези обяснения и решения по-добри ли са от възприетата преди това парадигма (теория).

Алберт Айнщайн публикува своята теза за специалната теория на относителността, която оспорва законите, които лежат в основата на Нютоновата механика. В този случай новата парадигма свежда старата до особено положение. Чрез парадигмата (теорията) за устойчиво развитие можем ли да направим извода, че теория за неустойчивото /циклично/ развитие има ограничена валидност?

Да се отстоява по принцип парадигмата в науката, т.е теория претендираща да даде универсално (крайно решение) на един проблем (в нашия случай на взаимовръзката между общество, икономика и екология) е срамежлив опит да се върнем към завършените, абсолютните теоретични системи, най-ярък пример, за които е Хегеловата философска система. Тя умъртви диалектическия метод, умъртви единство и борба на полярните противоположности, за докаже тържеството на абсолютната идея.

За това звучи неубедително, че устойчивото развитие няма алтернатива. Основните положения в тази концепция са дефинирани на „Срещата на върха на Земята“ в Рио де Жейнейро през 1992 г. „Устойчивото развитие на човешкото общество е призвано да се справи с предизвикателствата на днешния ден като същевременно създаде предпоставки за по-добро бъдеще. Това е концепция за един по-справедлив в икономическо, екологично и социално отношение свят, концепция, акцентираща върху неразривната връзка между икономика и екология. Устойчивото развитие има фундаментален характер и е безалтернативна стратегия на човечеството през 21 век.“ [3].

Повод за нашия анализ е констатация, че след Конференцията на ООН за околната среда и развитие през 2002 г. в Йоханесбург, концепцията се налага като „нова парадигма на

развитие, интегрираща икономическото развитие, социално развитие и опазване на околната среда като вътрешно зависими и взаимно поддържащи се елементи на дългосрочно развитие“ [4]. Но това достатъчно ли е да се появи нова научна парадигма? Това, според нас, е един политически проект, с който се ангажира ООН. Проект, който да мобилизира „обществени и частни ресурси за развитие и използвайки знанията, способностите и енергията на всички социални групи в грижа за бъдещето на планетата и населението ѝ“ [4].

Безспорен е морално политическият заряд, който трябва да ангажира вниманието на световната общественост във всичките ѝ измерения за един по-справедлив в икономическо, екологично и социално отношение свят. Това обяснява защо с реализацията на този проект се ангажира ООН и няма нищо смущаващо, че големи научни общности се ангажират с изясняване на теоретичната проблематика свързана с него. В този смисъл оценяваме положително и усилията на Клуб „Юндола 99“.

За нас възниква въпроса, необходимо ли е научната общност да се стреми да обоснове научно направление /парадигма/ „устойчиво развитие“. Според нас, няма смисъл по няколко съображения.

Първо, защото не може да се твърди, а още по-малко да се приеме за възможно научно да се докаже, че устойчивото развитие има фундаментален характер и е безалтернативна стратегия на човечеството през 21 век.

Второ, ще повторим нашата първоначална теза, че „устойчивост“ и „неустойчивост“ са неизменна част от същността на всяко явление на всеки феномен природен или обществен. При тяхното взаимодействие се получава синергиен ефект, който винаги извежда действителността в ново състояние. Ще илюстрираме това си твърдение с връзката между устойчивото развитие и финансово-икономическата криза.

Условно ще приемем, че теоретичните построения за „устойчивото развитие“ и „финансово-икономическа криза“ за две отделни парадигми. По определението за парадигмите те както отбелязахме по-горе взаимно се изключват, което в действителност не е истина. Трудно ще се намерят аргументи, че финансово-икономическата криза не постави на преоценка твърденията за устойчиво развитие. Доказателствата са следните. Първо, трудно една морална доктрина „интегративна справедливост

на разпределение на шансовете, т.е шансове за бъдещите поколения” да се превърне в императив, с който ще се съобразява цикличността в развитие на икономиката и свързаните с това екологични проблеми. Още по-нелогично звучи постулата, че развитието трябва да бъде устойчиво, т.е. непрекъсваемо и с увеличаваща се интензивност. Съдържателно това означава, че развитието има две страни: 1) наличие на развитие на процес на реално увеличаване на благосъстоянието; 2) устойчивост на процеса на развитие – наличие на условия за непрекъснато продължаване на развитието при увеличаване на неговата интензивност. Последното е nonsens от научна гледна точка дори да приемем конкретното обяснение, че съвременното разбиране за устойчивост предполага запазване на цялата ресурсна база на развитие (на шега това е по силите само на бог, а не на човечеството). Освен природната среда като основа на всички дейности тук трябва да се включват изградения капитал, социалния и човешки капитал, културното наследство. Второ, на макроикономическо равнище. Парадигмата „устойчиво развитие” се превърна в птицата Феникс за учените, които повярваха, че от катаклизмите на неустойчивостта може да се възкръсне с устойчиво развитие. Устойчивото развитие от гледна точка на диалектиката на процесите в социално-икономическата реалност е nonsens. Световната финансова и икономическа криза потвърди цикличността в развитието на социално-икономическата система и нелогичността на усилията да се теоретизира устойчивото развитие като панацея. Просто в природата и обществото устойчивостта е условна. Но в науката устойчивостта в продължение на десетилетия беше и все още е доминираща парадигма. Тя не може да даде отговор на поредица въпроси: „Кои характеристика на устойчивото развитие са устойчиви?; „Какво става с устойчивото развитие при криза?; „Какво се случва със социално справедливия растеж, когато ножицата между равнищата на потребление за физическо оцеляване на масата от хора и равнището на неоправданото охолство на елита (политически и икономически) се разтваря несправедливо?”.

На микроикономическо равнище не се говори директно за устойчиво развитие. Например употребява се термина устойчиво функциониране, което се определя като период, през който оперативните и финансови характеристики на компанията остават постоянни. Като най-

съществена характеристика на това функциониране е устойчивият растеж, който е максималният растеж, който компанията може да постигне без промяна на оперативната и финансовата си дейност. Устойчивият растеж се явява индикатор за максималния растеж, който компанията може да постигне, без да променя параметрите на оперативната си и финансова дейност. Всяко изменение в тези параметри променя възможностите за растеж. Никоя компания не може да расте неограничено във времето. развитието на всяка компания минава през редуващи се периоди на ускорен растеж и устойчиво развитие [1].

Трето, понятието устойчиво развитие се формулира с три компоненти – икономика, общество и природа. Самото съдържание на понятието за устойчивото развитие е комплексно и ако се търсят научни решения, това налага ангажирането на целия спектър от науки. Това означава, че пред тях се предпоставя „мегапарадигма”, която изисква да се съвмести научния апарат на монопарадигмалните и полипарадигмалните науки. Монопарадигмални науки, при които не съществуват принципни различия относно обекта, който се изучава, границата на предметната област, съизмеримостта на научноформираните твърдения, единство на научно формираните твърдения, единство на понятийния и терминологичен инструментариум и т.н. Това са естествените и точните науки, които са еталон за научност за всички останали науки. Второ, полипарадигмални науки, които се характеризират с поредица от дилеми породени от научна незрялост. Това са повечето социални науки [1].

В този смисъл парадигмата „устойчиво развитие” в контекста на определението на Томас Кун за парадигмите може да бъде употребено само като набор от практики, които определят една научна проблематика през определен период от време. Затова „устойчивото развитие” може да бъде определено като полипарадигмалност (с недостатъчна научна зрялост) и с тенденция за монопарадигмалност (липсата на различия относно природата на анализирания обект, границите на предметната област, но липсващата съизмеримост на научно формулираните твърдения, липсващо единство на понятийния и терминологичен инструментариум).

Четвърто, в социалните науки понятието парадигма се употребява неправомерно с кибернетичното му значение, което в най-общ

смисъл означава идеен първоначален модел за намаляване на хаотичната маса до някаква форма на ред. Очевидни са приликите с концепцията за ентропията в химията и физиката. Парадигмата там е един вид забрана да се продължи всяко действие, което би увеличило крайната ентропия на системата. С теорията за устойчивото развитие не се ли предписва някаква забрана, за да се предотврати неустойчивостта на света, в който живеем?

Пето, ако все пак се твърди, че устойчивото развитие е парадигма, то трябва да се отчете казаното от Томас Кун за допарадигмалния период, за който са характерни чести и сериозни спорове за правомерност на методи, проблеми и стандартни решения, макар че те служат по-скоро за разграничаване на школи, отколкото за постигане на съгласие [5].

Шесто, има и другата възможност предложена от Томас Кун да се обоснове тезата, че устойчивото развитие поражда време на научни революции, т.е. когато парадигмите отначало се атакуват, а после стават обект на промяна [5]. Но това е тема за привържениците на твърдението, че устойчивото развитие е парадигма, което твърдение те трябва да докажат.

В заключение силно се надяваме, че усилията да се обясни парадигмата „устойчиво

развитие“ няма да се превърне само в модерна (жаргонна) дума предназначена за впечатляване на широката публика претендирайки за някакво познание. Модерните думи, въпреки че се срещат широко често имат неясно значение. Универсалната употреба на едно понятие не го прави научно, истинно. И накрая усилията ни да обясним социално-икономическата реалност, вкарвайки я в една парадигма може да предизвика бумерангов ефект, т.е. парализа на парадигмата – невъзможността да се види отвъд настоящия модел на мислене.

Литература

1. Фотев Г. *Диалогичната социология*, Изд. Изток-Запад, София, 2004, с. 10-15
2. Тодоров, И., Тодорова, Д. *Устойчив растеж в реалната икономика*, www.denel.dir.bg
3. Наплатаров, К. *Устойчиво развитие и етапи на неговото постигане*, Управление и устойчиво развитие, Лесотехнически университет, 2008, кн. 3-4, с. 282
4. Бакалова, М. *Корпоративната социална отговорност: бизнес подход за прилагане на концепцията за устойчиво развитие*, Управление и устойчиво развитие, 2008, кн. 3-4, с. 345
5. Кун, Т. *Структура на научните революции*, Изд. „д-р Петър Берон“, 1996, с. 6-8, 12-13, 65
6. <http://bg.wikipedia.org/wiki/Устойчивото>

FOR THE PARADIGM „STABLE DEVELOPMENT“

Dimitar Cheneshev
Technical University, Sofia, Bulgaria

Abstract

An answer to the following questions is being searched in the report: „Is stable development a paradigm“ and „Will the paradigm „stable development“ work in the terms of the economic and financial crisis?“. The argumentation is based on the theory of Thomas Kuhn for the paradigms and publications on the concept of stable development.